

Антонюк В.П.,

д.е.н., професор,

головний науковий співробітник відділу економічних проблем соціальної політики

Інституту економіки промисловості НАН України,

м. Київ

ПРОБЛЕМИ ВІДТВОРЕННЯ ЛЮДСЬКОГО КАПІТАЛУ СХІДНИХ РЕГІОНІВ УКРАЇНИ В УМОВАХ ЗБРОЙНОГО КОНФЛІКТУ

У статті аналізуються сучасні проблеми формування людського капіталу східних регіонів України, обумовлені збройним конфліктом: втрати людського потенціалу регіонів, звуження сфери зайнятості, зниження реальної заробітної плати та доходів населення. Це підриває соціально-економічні умови відтворення людського капіталу досліджуваних регіонів, що звужує можливості відновлення й модернізації економіки Донецької та Луганської областей у пост конфліктний період.

Ключові слова: *людський капітал, відтворення, регіон, збройний конфлікт.*

Постановка проблеми. В сучасних умовах людський капітал є одним із найбільш вагомих ресурсів розвитку як країни так і кожного її регіону. Складаючись із економічно активного населення, яке своїми знаннями, рівнем сформованих компетенцій, креативністю, професійною мобільністю, людський капітал забезпечує інноваційний розвиток економіки, здійснює найбільший внесок у приріст валового внутрішнього та регіонального продукту. На сучасному етапі виникли нові проблеми формування та використання людського капіталу України, обумовлені збройним протистоянням на Сході. Особливо вони є гострими для регіонів, де відбувається збройний конфлікт.

У 2014 р. і Донецька і Луганська області зіштовхнулися з найбільшими за історію свого існування загрозами, які вилилися у збройне протистояння, що принесло значні втрати матеріальних та людських ресурсів. Більше третини території цих областей знаходиться в зоні воєнного конфлікту. Регіони втрачають людські ресурси. За оприлюдненими даними ООН сьогодні в Україні нараховується більше 1 млн. внутрішньо переміщених осіб (ВПО), які в основному є вихідцями із Донецької та Луганської областей, ще близько 600 тис. осіб виїхало в інші країни. Ці області мають також значні матеріальні втрати. Вітчизняні науковці поки що приділяють недостатню увагу ризикам формування людського капіталу в умовах збройного протистояння. Здебільшого аналізуються проблеми вимушених внутрішніх переселенців. Тому важливим є аналіз проблем відтворення людського капіталу цих регіонів, що є метою даної статті, потенціал якого є необхідною умовою прогресивного розвитку цих територій у пост конфліктний період.

Виклад основного матеріалу. Внаслідок збройного конфлікту у Луганській та Донецькій областях відбулося суттєве руйнування виробничого та інфраструктурного потенціалу. Прес-служба обласної держадміністрації повідомляє, що на початок 2015 р. в Донецькій області пошкоджено або зруйновано більше 10 тисяч об'єктів, які оцінюються в майже три мільярди гривень, зокрема, 7409 житлових об'єктів, 1346 – електропостачання, 62 – теплопостачання, 58 – водопостачання, 848 – газопостачання, 19 – каналізаційного господарства. До того ж постраждали 70 закладів охорони здоров'я, 176 загальноосвітніх шкіл, 86 дошкільних установ, 28 професійно-

технічних закладів, 19 вищих закладів освіти, 26 об'єктів фізичної культури і спорту, 54 закладів культури. Було пошкоджено 128 об'єктів транспортної інфраструктури, 66 об'єктів промисловості та 95 підприємств торгівлі, 4 банківські установи і 123 об'єкти в інших секторах економіки [2].

Воєнні дії та окупація частини територій цих областей призвели до суттєвого скорочення кількості юридичних осіб. До початку 2014 р. їх кількість збільшувалася, за цей рік чисельність юридичних осіб у Донецькій обл. скоротилась на 13,6 тис., у Луганській – на 7,3 тис. од. Значна кількість їх зупинила свою діяльність, деякі переїхали в інші регіони. Внаслідок цього різко зменшилися обсяги економічної діяльності. Відбувається суттєве скорочення промислового виробництва. У Донецькій обл. порівняно з початком 2014 р. воно скоротилося на половину, а в Луганській обл. – складало лише 13% від того обсягу, який вона мала на початок року [2].

Скорочення економічної діяльності внаслідок пошкодження підприємств, або зупинки (згорнення) їх діяльності із-за неможливості організації нормального процесу виробництва в умовах воєнних дій, негативно позначається на зайнятості, заробітній платі, рівнях доходів населення. Руйнування інфраструктурних об'єктів (житлових будівель, шкіл, лікарень, транспортних комунікацій тощо) погіршує загальні умови проживання населення. Все це негативно позначається на можливостях відтворення людського капіталу регіонів.

Аналіз соціально-економічних процесів досліджуваних областей показує, що найбільш суттєвими проблемами людського розвитку та формування людського капіталу є такі:

1. *Втрата людського потенціалу регіонів* внаслідок вимушеної внутрішньої та зовнішньої еміграції населення. Питаннями вимушених переселенців в Україні займається Міжвідомчий координаційний штаб з питань соціального забезпечення громадян України, які переміщуються з районів проведення антитерористичної операції та тимчасово окупованої території. За його даними кількість вимушених внутрішніх переселенців у регіонах України зростає. Якщо на 1 січня 2015 р. цим органом було зареєстровано 640 тис. перемішених осіб, то станом на 04.03.2015 р. за даними Міжвідомчого координаційного штабу із окупованих територій до інших регіонів України переселено вже 766,6 тис. осіб. Станом на 15.04.2015 р. до інших регіонів переселено 826 тис. 301 особу, у тому числі з Донецької, Луганської областей – 805 тис. 807 осіб [3].

Однак, це лише зареєстровані переселенці. Існує значна кількість незареєстрованих переселенців і біженців. Тому втрати людського потенціалу внаслідок вимушеної міграції для цих регіонів складає значно більше 1 млн. осіб. При цьому слід відзначити, що це найбільш активна, кваліфікована та заможна частка населення, яка при переселенні розраховувала не лише на державу, але й на власні здібності, можливості, здатність адаптуватись до нових умов життєдіяльності. Серед переселенців велика частина молоді та дітей, що складає основу майбутнього людського потенціалу. Отже, регіони втрачають найбільш активну та професійно підготовлену частину людського капіталу.

2. *Суттєво звужується сфера прикладання праці, можливості зайнятості на великих та середніх підприємствах.* Про це свідчить скорочення середньооблікової кількості штатних працівників. Так, у Донецькій обл. цей показник був таким: у 2011 р. – 1 139 тис. чол., у 2012 р. – 1 148,3 тис. чол., у грудні 2014 р. – 618 тис. чол. [4]. Відбулося скорочення чисельності штатних працівників майже в 2 рази. Слід відзначити, що зменшення штатних працівників у Донецькій та Луганській областях

було найбільшими. Всього за 2014 р. в Україні кількість штатних працівників скоротилась на 1 136,6 тис. ос., в т.ч. в Донецькій обл. – на 455,6 тис. ос. (40,9%), в Луганській обл. – на 343 тис. ос. (30,2%), що значно менше ніж в інших областях (рис. 1). В зоні АТО відбувається згорнення діяльності малого та середнього бізнесу, за оприлюдненими даними ООН ринок покинули не менше 40 тис. малих компаній [5]. Внаслідок скорочення підприємницької діяльності звужується сфера прикладання праці і в малому бізнесі. В Донецькому регіоні зростає безробіття, рівень якого у 2014 р. становив 10,2% (за методологією МОП). Станом на 01.01.2015 р. кількість зареєстрованих безробітних складала 26,8 тис. осіб. при кількості вакансій 1,1 тис. [4]. Зменшення можливості професійної зайнятості призводить до втрати кваліфікації, що погіршує якість людського капіталу.

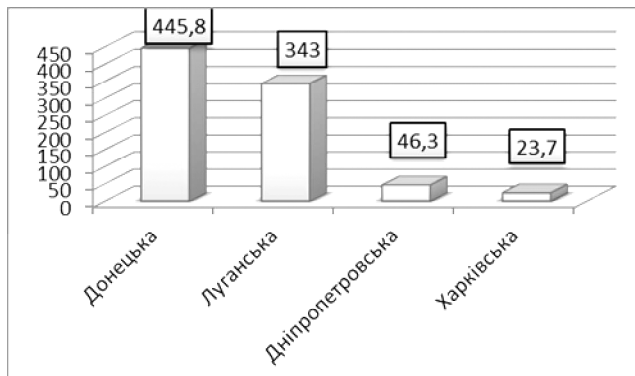

Рис. 1. Зменшення кількості штатних працівників за 2014 р., тис. ос.

Джерело: складено з використанням [2].

3. При позитивній динаміці номінальної заробітної плати відбулося *значне падіння реальної заробітної плати*. Як свідчать дані табл. 1, рівень номінальної заробітної плати штатних працівників підприємств у Донецькій обл. зростав, у Луганській відбулося її зниження. Однак реальна заробітна плата, знижувалась як в цих регіонах, так і по Україні. За 2014 рік падіння реальної заробітної плати у досліджуваних регіонах було значно більшим.

Таблиця 1

Динаміка номінальної та реальної заробітної плати

	Номінальна ЗП, грн.			
	012	013	014	Січень 2015
Україна	041	282	480	3455
Донецька	496	756	858	4359
Луганська	090	337	377	2990
	Реальна ЗП, у % до попереднього періоду			
Україна	14,4	14,4	14,4	114,4
Донецька	15,9	15,9	15,9	115,9
Луганська	13,3	13,3	13,3	113,3

Джерело: складено з використанням [2].

Зниження реальної заробітної плати погіршує економічні умови відтворення людського капіталу. Слід також враховувати, що внаслідок втрати робочих місць значна частка працездатного населення взагалі не має можливості отримувати трудові доходи, які є основним джерелом доходів домогосподарств.

4. *Суттєве зростання заборгованості по заробітній платі.* Заборгованість по заробітній платі зростала в Україні в цілому. Станом на перше січня відповідного року її обсяг складав: у 2013 р. – 830, 1 млн. грн., у 2014 р. – 753 млн. грн., у 2015 р. – 2 436,8 млн. грн., тобто впродовж 2014 р. заборгованість зросла у 3,2 рази.

Таблиця 2

Частка Донецької та Луганської обл. у загальній сумі заборгованості по заробітній платі

	Сума невикраденої заробітної плати, тис. грн.		
	усього	у економічно активних підприємствах	
		усього	у % до загальної суми боргу
Україна	2436767	2033465	83,4
Донецька	1178587	1123602	95,3
Луганська	364561	327308	89,8
у відсотках до України			
Донецька	48,4	55,3	x
Луганська	15,0	16,1	x

Джерело: складено з використанням [6].

Найбільша частка заборгованості приходилася на Донецьку та Луганську області, у тому числі на економічно-активні підприємства: Донецька обл. акумулювала 48% боргу, Луганська – 15% (табл. 2). Зростання заборгованості по оплаті праці підживляє економічні можливості існування населення, обумовлює різке зниження їх і так невисокого рівня добробуту.

5. Має місце *негативна динаміка доходів та витрат домогосподарств Донецької і Луганської областей*, що погіршує матеріальні умови існування мешканців цих регіонів та негативно позначається на можливостях формування їх високих продуктивних здібностей.

Узагальнюючими показниками, які характеризують рівень життя населення, є доходи та витрати населення у розрахунку на одне домогосподарство або на його одного члена. Джерелом інформації є вибіркові обстеження домогосподарств, які здійснюються Державною службою статистики України щоквартально. На даний час є інформація про результати обстежень лише за III квартал 2014 року. Навіть ця неповна інформація за минулий рік свідчить про значне погіршення матеріального становища населення цих областей. Порівняно з 2013 роком у Донецькій та Луганській областях значно знизилася середньомісячні доходи та витрати у розрахунку на одне домогосподарство (табл. 3).

Дані таблиці свідчать про різну направленість динаміки доходів та витрат в Україні та досліджуваних областях. Якщо в Україні доходи і ресурси домогосподарств у III кв. 2014 р. зросли більше ніж на 4%, то у Донецькій обл. вони знизилася майже на 31%, у Луганській – на 25%. У 2013 р. грошові та загальні доходи, сукупні ресурси домогосподарств Донецької обл. перевищували середній рівень по Україні, у 2014 р. вони стали нижчими на 25%. Аналогічна тенденція спостерігається і за показниками грошових і сукупних витрат: по Україні вони зросли (на 4-5%), у Донецькій обл. знизилася на 26-27%, у Луганській – знизилася на 22-23%.

Значно гіршим є соціально-економічне становище населення на невідконтрольованих Україні територіях. Наявність значного безробіття обумовлює зниження факторних доходів, недоступність соціальних виплат, значне зростання споживчих цін та дефіцит споживчих товарів ставить значну частку населення цих територій на межу виживання.

**Динаміка середньомісячних доходів і витрат домогосподарств України,
Донецької та Луганської обл. у 2013–2014 рр., грн.**

Показники доходів та витрат	Україна			Донецька обл.			Луганська обл.		
	2013	III кв. 2014	III кв. 2014 у % до 2013 р.	2013	III кв. 2014	III кв. 2014 у % до 2013 р.	2013	III кв. 2014	III кв. 2014 у % до 2013 р.
<i>1. Доходи і ресурси домогосподарств</i>									
1.1. Грошові доходи	4073	4271	104,9	4603	3187	69,2	3968	2984	75,2
1.2. Загальні доходи	4337	4514	104,1	4732	3299	69,7	4128	3106	75,2
1.3. Сукупні ресурси	4554	4605	101,1	4925	3397	69,0	4383	3236	73,8
<i>2. Грошові і сукупні витрати домогосподарств</i>									
2.1. Всього грошових витрат	3500	3644	104,1	3701	2676	72,3	3229	2543	78,6
у т.ч. споживчі грошові витрати	3130	3279	104,8	3466	2549	73,5	2828	2178	77,0
2.2. Всього сукупних витрат	3814	3932	103,9	3902	2878	73,6	3449	2715	78,7
у т.ч. споживчі сукупні витрати	3445	3575	103,8	3611	2666	73,8	3014	2117	70,2

Джерело: складено з використанням [7; 8].

Отже загальним висновком є таке: соціально-економічне становище досліджуваних областей катастрофічно погіршилося і воно здобуває риси гуманітарної кризи, що вкрай негативно позначається на відтворенні людського капіталу. Це погіршення відбулося в досить короткий період і його причиною є: воєнні дії, зменшення обсягів економічної та підприємницької діяльності, невивлати заробітної плати, невивлати соціальних платежів на непідконтрольні Україні території. Ці області вже втратили значний обсяг людського капіталу, однак процес втрат не завершився, оскільки відсутні реальні умови вирішення конфлікту і подолання його наслідків. Втрати людського капіталу підривають можливості у перспективі відновлення та модернізації економіки Донецької та Луганської областей, суттєвого поліпшення життєвого рівня населення та формування середнього класу. Для недопущення подальшого погіршення ситуації необхідно терміново розробити державну програму подолання соціальних наслідків воєнного конфлікту й збереження на конфліктних територіях людського потенціалу.

Список використаних джерел

1. В Донецькій області повреждено или разрушено более 10 тысяч объектов – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://donoda.gov.ua/?lang=ru&sec=02.03.09&iface=Public&cmd=view&args=id:24598>.
2. Дані державної служби статистики України – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: ukrstat.gov.ua.
3. Головне управління статистики у Донецькій області. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://donetskstat.gov.ua/region/ek.php?dn=0115http>.
4. Міжвідомчий координаційний штаб з питань соціального забезпечення громадян України, які переміщуються з районів проведення антитерористичної операції та тимчасово окупованої території. 18 січня, 4 березня та 15 квітня 2015 року. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.mns.gov.ua/news/34232.html>.
5. Небоевые потери: вчтгообходится АТО. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://forbes.ua/ua/magazine/forbes/1387462-nebojovi-vtrati-u-shcho-obhoditsya-ato>.
6. Стан виплати заробітної плати працівникам на 1 січня 2015 року. Головне управління статистики у Донецькій області. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://donetskstat.gov.ua/region/ek.php?dn=0115http>.

7. Витрати та ресурси домогосподарств України 2013 рік. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: ukrstat.gov.ua.
8. Витрати та ресурси домогосподарств України за III квартал 2014 р.- [Електронний ресурс]. – Режим доступу: ukrstat.gov.ua.

Summary. *The paper analyzes the current problems of formation human capital eastern regions of Ukraine due to armed conflict, loss of human potential, narrowing the scope of employment, lower real wages and incomes. This undermines the social and economic conditions reproduction of human capital the researched regions, which reduces the possibility of renewal and modernization of Donetsk and Lugansk regions in the post conflict period.*

Key words: *human capital, reproduction, region, armed conflict.*

УДК 331.42

Боднарук О.О.,

к.ф.-м.н., доцент

Чернівецького торговельно-економічного інституту КНЕТУ

Білик Л.С.,

к.е.н., доцент

Чернівецького національного університету імені Ю. Федьковича

Ткаченко І.В.,

к.ф.-м.н., доцент

Чернівецький торговельно-економічний інститут КНЕТУ,

м. Чернівці

АНАЛІЗ ДИНАМІКИ ПРИЧИН ВИРОБНИЧОГО ТРАВМАТИЗМУ У ЧЕРНІВЕЦЬКІЙ ОБЛАСТІ ЗА 2002–2013 РОКИ

На прикладі Чернівецької області проаналізовано показники травматизму на виробництві у 2002–2013 рр. Прослідковано його динаміку за основними видами подій та причинами, що призвели до нещасних випадків на виробництві. Показано, що головними умовами профілактики виробничого травматизму є належна організація на виробництві заходів з техніки безпеки та суворий контроль за їх виконанням усіма працівниками.

Ключові слова: *виробничий травматизм, динаміка показників, техніка безпеки, контроль, нагляд, управління виробництвом.*

Сучасний етап розвитку нашої держави характеризується глибокими суспільно-політичними та соціально-економічними реформами. Україна переживає етап поступового переходу до нових економічних відносин у всіх сферах господарювання, притаманних соціально-ринковій моделі державного управління. Докорінні зміни відбуваються також в сфері охорони праці, яка є важливою підсистемою загальної системи управління виробництвом. Водночас, нещасні випадки на виробництві та професійні захворювання були й залишаються величезною людською трагедією, причиною найбільш масштабних соціально-економічних втрат. Створення безпечних та нешкідливих умов праці, забезпечення безаварійності господарського комплексу в сучасних умовах набуває особливо важливого значення. Від вирішення цих питань залежить не тільки успішна робота підприємства, галузі, регіону, але і стабілізація економіки держави в цілому. Зростає ціна, яку суспільство сплачує за прорахунки у виборі недостатньо обгрунтованих методів та способів управління [1].